Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

УДК 343.132:341.645.2

Кривопуск Олександр Григорович

доктор філософії у галузі права, доцент,

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Kryvopusk Oleksandr

Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of

Forensic Science and Pre-Medical Training

Dnipro State University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0003-4889-5205

Миргородська Каріна Миколаївна

курсант факультету підготовки фахівців

для органів досудового розслідування Національної поліції України

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Myrhorodska Karina

Cadet at the Faculty of Training Specialists for Pre-Trial Investigation

Bodies of the National Police of Ukraine

Dnipro State University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0002-6006-0403

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ З УРАХУВАННЯМ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

TACTICS OF CONDUCTING INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS WITH DUE REGARD TO THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Анотація. *У науковій статті досліджено тактику проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Проаналізовано основні принципи організації та здійснення таких дій на досудовому етапі кримінального провадження, а також механізми фіксації результатів слідчих дій відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Окремо розглянуто питання допиту та обшуку як складних і важливих слідчих дій, у контексті забезпечення законності та недопущення порушення прав людини. Розглянуто практику ЄСПЛ, що ілюструє стандарти дотримання процесуальних гарантій та допустимості доказів, а також вплив методів допиту та організації обшуку на справедливість кримінального провадження. Особлива увага приділяється інтеграції рекомендацій ЄСПЛ у практичну діяльність слідчих для підвищення ефективності та законності слідчих (розшукових) дій. У статті зроблено висновки щодо необхідності застосування комплексного підходу, що поєднує криміналістичні знання, тактичні прийоми та стандарти ЄСПЛ, для забезпечення об'єктивності та допустимості доказів у судовому провадженні.*

Вступ. Ефективне проведення СРД є ключовим елементом забезпечення законності та об'єктивності кримінального провадження. У сучасних умовах, коли злочинність набуває транснаціонального характеру та ускладнюється формами вчинення правопорушень, для правоохоронних органів важливо не лише виявляти факти порушення закону, а й здійснювати належне доказування на досудовому етапі. Недостатнє дотримання процесуальних гарантій може призвести до неприйнятності доказів у судовому провадженні та порушення прав людини.

У цьому контексті особливе значення набуває практика ЄСПЛ, яка не лише тлумачить положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, а й окреслює стандарти належного

проведення слідчих дій, зокрема допиту та обшуку. Рішення ЄСПЛ допомагають виявляти недоліки у досудовому розслідуванні, сприяють забезпеченню законності та підвищенню якості доказової бази.

Метою даної статті є аналіз тактики проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики ЄСПЛ, визначення основних організаційно-тактичних заходів, а також способів інтеграції міжнародних стандартів у практичну діяльність слідчого. Особлива увага приділяється тактичним аспектам допиту та обшуку, процедурі фіксації результатів СРД, а також застосуванню висновків ЄСПЛ для забезпечення допустимості доказів у судовому провадженні.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному поєднанні криміналістичних методів і міжнародних стандартів прав людини, що дозволяє сформувати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності слідчих дій на досудовому етапі.

Мета. Метою дослідження є комплексний аналіз тактики проведення СРД з урахуванням практики ЄСПЛ, виявлення основних організаційно-тактичних заходів під час таких дій, а також визначення способів інтеграції міжнародних стандартів прав людини у практичну діяльність слідчих для підвищення ефективності розслідування та забезпечення допустимості доказів у судовому провадженні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правова база, що регламентує діяльність правоохоронних органів у сфері проведення СРД, зокрема КПК України; 2) наукові праці українських та зарубіжних авторів, присвячені питанням криміналістики, організації допиту та обшуку, фіксації результатів слідчих дій, а також використання сучасних технологій у кримінальному провадженні; 3) міжнародно-правові акти та стандарти, які регулюють дотримання прав людини та процесуальні гарантії під час проведення слідчих дій, а також практика ЄСПЛ, яка визначає стандарти допустимості доказів та

законності слідчих дій. У процесі дослідження було застосовано такі наукові методи: 1) аналізу та синтезу – для розкриття особливостей правового регулювання та практики проведення СРД; 2) порівняльно-правовий – для співставлення національних норм із міжнародними стандартами у сфері кримінального процесу та прав людини; 3) системно-структурний – для визначення взаємозв'язку між елементами тактики слідчих дій, організацією взаємодії слідчих та інших учасників процесу; 4) метод узагальнення та групування – для формування висновків щодо удосконалення тактичних прийомів і процедур проведення СРД; 5) логічного узагальнення результатів – для формулювання висновків про стратегічне значення інтеграції практики ЄСПЛ у тактику проведення СРД.

Результати. У науковій статті з'ясовано особливості тактики проведення СРД з урахуванням практики ЄСПЛ, зокрема щодо організації та здійснення допиту, обшуку, огляду місця події та фіксації доказів. Проаналізовано процесуальні аспекти складання протоколів, використання додатків до них (фототаблиці, схеми, письмові пояснення, аудіо- та відеозаписи) та їх роль у забезпеченні допустимості доказів у судовому провадженні. Встановлено, що практика ЄСПЛ допомагає виявляти недоліки у проведенні слідчих дій, зокрема щодо забезпечення законності, уникнення тиску на учасників процесу та дотримання стандартів прав людини, а також сприяє вдосконаленню організаційно-тактичних заходів слідчих, підвищенню ефективності і об'єктивності розслідування. З'ясовано, що інтеграція рекомендацій ЄСПЛ у тактику проведення слідчих дій дозволяє забезпечити більш системний підхід, покращує планування процесуальних дій і зміцнює позиції слідчого у забезпеченні законності та допустимості доказів у суді.

Перспективи. Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні тактики проведення СРД із системним урахуванням

практики Європейського суду з прав людини, розробці методичних рекомендацій для слідчих щодо інтеграції міжнародних стандартів прав людини у процес досудового розслідування, дослідженні ефективності застосування сучасних технологій для фіксації та документування СРД, а також у порівняльному аналізі національних та зарубіжних підходів до організації допиту, обшуку та огляду місця події для підвищення якості доказової бази та забезпечення допустимості доказів у суді.

Ключові слова: *тактика слідчих дій, розшукові дії, практика ЄСПЛ, права людини, допит, обшук, огляд місця події, процесуальні гарантії, допустимість доказів, криміналістика.*

Summary. *The scientific article investigates the tactics of conducting investigative (search) actions (hereinafter – ISA) with consideration of the practice of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECHR). The main principles of organizing and performing such actions at the pre-trial stage of criminal proceedings are analyzed, as well as the mechanisms for recording the results of investigative actions in accordance with the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter – CPC of Ukraine). The issues of interrogation and search as complex and significant investigative actions are separately examined in the context of ensuring legality and preventing violations of human rights. The practice of the ECHR is reviewed, illustrating the standards for procedural guarantees and admissibility of evidence, as well as the impact of interrogation methods and search organization on the fairness of criminal proceedings. Special attention is given to the integration of ECHR recommendations into the practical activities of investigators to enhance the effectiveness and legality of investigative (search) actions. The article concludes on the necessity of applying a comprehensive approach that combines forensic knowledge, tactical techniques, and ECHR standards to ensure objectivity and admissibility of evidence in court proceedings.*

Introduction. Effective conduct of investigative (search) actions (ISA) is a key element in ensuring the legality and objectivity of criminal proceedings. In the modern context, when crime takes on a transnational character and the methods of committing offenses become increasingly complex, law enforcement agencies must not only detect violations of the law but also ensure proper evidence collection at the pre-trial stage. Insufficient compliance with procedural guarantees can lead to the inadmissibility of evidence in court proceedings and violations of human rights.

In this context, the practice of the European Court of Human Rights (ECHR) is of particular importance, as it not only interprets the provisions of the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms but also outlines standards for the proper conduct of investigative actions, including interrogation and search. ECHR decisions help identify deficiencies in pre-trial investigations, contribute to ensuring legality, and improve the quality of the evidentiary base.

The aim of this article is to analyze the tactics of conducting investigative (search) actions with consideration of ECHR practice, identify the main organizational and tactical measures, and explore ways to integrate international standards into the practical activities of investigators. Special attention is paid to the tactical aspects of interrogation and search, the procedure for recording the results of ISA, and the application of ECHR findings to ensure the admissibility of evidence in court proceedings.

The scientific novelty of the study lies in the comprehensive combination of forensic methods and international human rights standards, which allows for the formulation of practical recommendations to enhance the effectiveness of investigative actions at the pre-trial stage.

Purpose. The aim of the study is a comprehensive analysis of the tactics of conducting investigative (search) actions (ISA) with consideration of ECHR practice, identification of the main organizational and tactical measures during

such actions, and determination of ways to integrate international human rights standards into the practical activities of investigators to enhance the effectiveness of investigations and ensure the admissibility of evidence in court proceedings.

Materials and methods. The materials of the study include: 1) the regulatory and legal framework governing the activities of law enforcement agencies in the field of conducting investigative (search) actions (ISA), in particular the Criminal Procedure Code of Ukraine; 2) scientific works by Ukrainian and foreign authors devoted to issues of forensic science, organization of interrogations and searches, recording the results of investigative actions, as well as the use of modern technologies in criminal proceedings; 3) international legal acts and standards regulating the observance of human rights and procedural guarantees during investigative actions, as well as ECHR practice, which defines standards for the admissibility of evidence and the legality of investigative actions.

In the course of the study, the following scientific methods were applied: 1) analysis and synthesis – to reveal the features of legal regulation and the practice of conducting ISA; 2) comparative-legal method – to compare national norms with international standards in the field of criminal procedure and human rights; 3) system-structural method – to determine the interrelation between elements of investigative tactics and the organization of interaction between investigators and other participants in the process; 4) method of generalization and grouping – to formulate conclusions regarding the improvement of tactical techniques and procedures for conducting ISA; 5) logical generalization of results – to formulate conclusions on the strategic significance of integrating ECHR practice into the tactics of conducting investigative actions.

Results. The study clarifies the features of the tactics for conducting investigative (search) actions (ISA) taking into account the practice of the European Court of Human Rights (ECHR), particularly regarding the organization and conduct of interrogations, searches, crime scene inspections,

and the recording of evidence. The procedural aspects of drafting protocols, using attachments to them (photographic tables, diagrams, written explanations, audio and video recordings), and their role in ensuring the admissibility of evidence in court proceedings were analyzed. It was established that ECHR practice helps identify shortcomings in the conduct of investigative actions, particularly regarding the observance of legality, avoidance of pressure on participants, and compliance with human rights standards, and also contributes to the improvement of organizational and tactical measures of investigators, increasing the efficiency and objectivity of the investigation. It was found that integrating ECHR recommendations into the tactics of investigative actions allows for a more systematic approach, improves the planning of procedural actions, and strengthens the investigator's position in ensuring legality and the admissibility of evidence in court.

Discussion. The prospects for further research lie in improving the tactics of conducting investigative (search) actions (ISA) with a systematic consideration of the practice of the European Court of Human Rights (ECHR), developing methodological recommendations for investigators on integrating international human rights standards into the pre-trial investigation process, studying the effectiveness of applying modern technologies for recording and documenting ISA, as well as conducting a comparative analysis of national and foreign approaches to organizing interrogations, searches, and crime scene inspections to enhance the quality of the evidence base and ensure the admissibility of evidence in court.

Key words: *Investigative tactics, search actions, ECHR practice, human rights, interrogation, search, crime scene inspection, procedural guarantees, admissibility of evidence, forensic science.*

Постановка проблеми. Сучасна практика досудового розслідування в Україні стикається з необхідністю підвищення ефективності проведення

СРД, зокрема огляду місця події, допиту, обшуку та ідентифікації доказів, із одночасним дотриманням прав і свобод людини. Незважаючи на наявність нормативно-правової бази та методичних рекомендацій, дослідження та аналіз справ ЄСПЛ свідчать про часті порушення процесуальних стандартів під час проведення слідчих дій, що впливає на законність доказів і результати судових розглядів [1; 4; 7]. Основною проблемою є недостатнє поєднання криміналістичних методик із практикою ЄСПЛ у підготовці та проведенні слідчих дій, що зумовлює ризики порушення прав учасників кримінального провадження та зниження ефективності розслідування. В умовах трансформації кримінального процесу та ускладнення криміногенних загроз ця проблема набуває особливої актуальності, оскільки неправильно проведені слідчі дії можуть призвести до недопущення доказів у суді, затягування розслідування або неприйнятних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика тактики проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини досліджується у працях українських науковців. Значний внесок у розвиток цієї тематики зробили Гвоздюк В. В., який аналізує застосування практики ЄСПЛ під час проведення огляду місця події та оцінки доказів, що сприяє вдосконаленню організації слідчих дій та підвищенню їхньої ефективності [1]; Маркусь В. О., який у навчальному посібнику висвітлює методи криміналістики, зокрема тактичні прийоми допиту, огляду та документування слідчих дій [6]; а також Л. Д. Удалова та співавтори, що досліджують організацію роботи слідчо-оперативних груп, планування та координацію процесуальних дій [3].

Наукові розробки українських дослідників підкреслюють значення правильного застосування криміналістичних методів у поєднанні з національною нормативно-правовою базою, зокрема Кримінальним

процесуальним кодексом України та наказами Міністерства юстиції [2; 5]. Аналіз зазначених джерел показує, що інтеграція національних методик, законодавчих норм та практики ЄСПЛ є необхідною для забезпечення законності та допустимості доказів, підвищення ефективності слідчих дій і зміцнення позицій слідчого на судовому етапі.

Метою статті є комплексне дослідження тактики проведення СРД з урахуванням практики ЄСПЛ, визначення ефективних організаційно-тактичних заходів під час таких дій та обґрунтування інтеграції міжнародних стандартів прав людини у діяльність слідчих для підвищення законності, об'єктивності та допустимості доказів у судовому провадженні.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є нормативно-правові акти України щодо проведення СРД, наукові праці українських та зарубіжних авторів з криміналістики, допиту, обшуку та огляду місця події, а також практика ЄСПЛ. У дослідженні застосовано методи аналізу та синтезу, порівняльно-правовий, системно-структурний, узагальнення та логічного узагальнення для визначення особливостей тактики СРД та інтеграції міжнародних стандартів у практику.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх двох десятиліть злочинність дедалі більше набуває транснаціональних ознак, що обумовлює необхідність консолідації зусиль держав у сфері протидії кримінальним правопорушенням. За таких умов ефективна діяльність сучасних правоохоронних органів не може обмежуватися виключно встановленням факту вчинення правопорушення або ідентифікацією осіб, причетних до нього. Визначального значення набуває належна організація та реалізація процесу доказування, зокрема шляхом застосування науково обґрунтованої тактики проведення СРД.

Ефективність доказування на досудовому етапі безпосередньо залежить від дотримання під час проведення слідчих (розшукових) дій загальновизнаних у регіональному та міжнародному правовому просторі

стандартів забезпечення прав і свобод людини. Саме поєднання тактичної доцільності слідчих дій із безумовним дотриманням прав людини створює належні передумови для встановлення істини в кримінальному провадженні та ухвалення судом законного й обґрунтованого рішення.

Міжнародні механізми захисту прав і свобод людини закріплені в міжнародних договорах, згода на обов'язковість надана Верховною Радою України, які формують систему міжнародних і регіональних (європейських) стандартів кримінального провадження, що детальніше розглядатиметься. Одним із ключових актів у цій сфері є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, на підставі якої здійснює свою діяльність ЄСПЛ. Практика ЄСПЛ має значний авторитет серед держав-учасниць Конвенції та відіграє важливу роль у виявленні системних недоліків у забезпеченні прав людини під час здійснення кримінального провадження, у тому числі під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також у формуванні напрямів їх усунення.

Слід наголосити, що в судовому провадженні сторона захисту активно використовує практику ЄСПЛ при формуванні правової позиції, тоді як суди застосовують відповідні правові підходи під час оцінки допустимості доказів та ухвалення процесуальних рішень. Це зумовлює необхідність урахування практики ЄСПЛ уже на стадії досудового розслідування, зокрема при виборі та реалізації тактики проведення слідчих (розшукових) дій.

Загальновідомо, що здійснення слідчих (розшукових) дій відповідно до ст. 36, 38, 39, 39-1 та 41 КПК України покладається на уповноважених суб'єктів досудового розслідування, зокрема слідчих, дізнавачів, детективів, прокурорів та оперативних працівників. Водночас аналіз правозастосовної практики свідчить, що саме слідчі найчастіше безпосередньо здійснюють огляд та інші слідчі (розшукові) дії, у зв'язку з

чим у межах цього дослідження основна увага зосереджується на особливостях їх тактичної діяльності [1, с. 108].

Відповідно до ч. 1 ст. 237 КПК України, з метою виявлення та належної фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення слідчий або прокурор здійснюють огляд місцевості, приміщень, речей і документів. При цьому огляд житла чи іншого володіння особи проводиться з дотриманням процесуальних вимог, установлених КПК України для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи [2].

Загальним тактичним завданням огляду є виявлення та збирання фактичних даних, які в сукупності з іншими доказами у кримінальному провадженні дають змогу відтворити механізм кримінального правопорушення в усіх його елементах і з'ясувати реальні обставини події. Водночас загальні тактичні завдання огляду місця події конкретизуються через низку взаємопов'язаних завдань, серед яких: дослідження та фіксація обстановки місця події; встановлення характеру впливу дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, на навколишнє середовище; виявлення, фіксація та вилучення матеріальних слідів кримінального правопорушення й особи, причетної до його вчинення; викриття такої особи та з'ясування мотивів протиправної поведінки; отримання інформації, необхідної для планування та подальшого проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій [3, с. 34].

У криміналістичній доктрині переважна більшість учених розглядає огляд як процесуальну дію, що здійснюється поетапно, виокремлюючи підготовчий, робочий та заключний (завершальний) етапи [1, с. 109]. Саме в межах зазначених етапів реалізуються основні організаційно-тактичні заходи огляду місця події, зокрема: визначення меж місця події; раціональна розстановка та використання сил і засобів; вибір оптимального порядку пересування слідчого та інших учасників огляду; визначення

найбільш доцільних методів і тактичних прийомів дослідження обстановки місця події та її окремих елементів [3, с. 38].

Пізнавальна діяльність слідчого на початковому етапі проведення огляду місця події, тобто ще до безпосереднього виїзду на місце події, ґрунтується на аналізі наявної інформації та передбачає вибір тактично обґрунтованого варіанта проведення цієї СРД, визначення напрямів пошуку, відбору й вилучення слідової інформації, а також попереднє встановлення інших істотних обставин кримінального провадження, що сприятимуть подальшому розслідуванню з метою встановлення об'єктивної істини. На цьому етапі, на нашу думку, доцільним і необхідним є врахування практики ЄСПЛ, оскільки її знання дозволяє уповноваженому суб'єкту не лише ефективно реалізувати тактичні завдання огляду місця події, а й обґрунтувати законність проведення цієї СРД та забезпечити допустимість отриманих доказів на стадії судового розгляду [1, с. 110].

Показовим у контексті тактики проведення слідчих (розшукових) дій є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кайя проти Туреччини» (заява № 22729/93) від 19 лютого 1998 року. У своїй заяві заявник зазначав, що його брат був позбавлений життя співробітниками сил безпеки, при цьому належного розслідування обставин його загибелі проведено не було, що, на думку заявника, свідчило про порушення ст. 2, 3, 6, 13 і 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Матеріали справи засвідчують наявність принципово різних версій подій, викладених заявником та урядом Туреччини. Так, заявник стверджував, що його брат перебував у беззбройному стані, коли був застрелений військовослужбовцями сил безпеки, після чого до його тіла нібито було підкладено автомат системи Калашникова. Натомість уряд Туреччини наполягав на тому, що того дня солдати зазнали збройного нападу з боку членів Робітничої партії Курдистану, у відповідь відкрили

вогонь, а вже після завершення сутички на місці події було виявлено тіло А. Кайя, поруч із яким знаходилася вогнепальна зброя [4].

Аналізуючи доводи сторін, ЄСПЛ звернув увагу на істотні недоліки в організації та проведенні огляду місця події. Зокрема, занепокоєння Суду викликав той факт, що прокурор, який здійснював огляд місця події, фактично виходив із наперед сформованого припущення про причетність загиблого до терористичної діяльності та його загибель унаслідок збройного протистояння з силами безпеки. За таких умов прокурор не вжив необхідних заходів для перевірки альтернативних версій події, не відібрав пояснень у військовослужбовців безпосередньо на місці події та не перевірив наявність стріляних гільз, які могли б підтвердити факт інтенсивної стрілянини, на яку посилалася офіційна версія [4].

ЄСПЛ підкреслив, що прокурор, як незалежна посадова особа, відповідальна за проведення розслідування, був зобов'язаний здійснити активні та всебічні дії щодо збирання доказів безпосередньо на місці події з метою об'єктивного відтворення механізму позбавлення життя. Зокрема, необхідно було перевірити, чи дійсно загиблий, попри зовнішній вигляд цивільної особи, був озброєним учасником збройного формування, як це стверджували співробітники сил безпеки. Натомість прокурор беззастережно прийняв версію подій, викладену представниками державних органів, не піддавши її належній процесуальній перевірці [4].

У такий спосіб ЄСПЛ, застосовуючи міждисциплінарний підхід і фактично спираючись на криміналістичні знання, акцентував увагу на значенні належного проведення процесуальних дій на місці події, які потенційно могли забезпечити встановлення фактичних обставин події. Окрім цього, речові докази, які все ж були виявлені та вилучені прокурором, не набули доказового значення, оскільки остаточне рішення про правомірність дій сил безпеки було прийняте без урахування результатів балістичної експертизи [1, с. 111].

Для порівняння, відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України, у подібній ситуації проведення балістичної експертизи могло б дозволити встановити: належність вилучених об'єктів до вогнепальної зброї; їх віднесення до боєприпасів стрілецької вогнепальної зброї; вид, систему (модель) і калібр зброї та боєприпасів до неї; технічний стан і придатність зброї та боєприпасів до стрільби; ідентифікацію конкретного екземпляра зброї за слідами на кулях і гільзах; а також обставини використання зброї, зокрема кількість пострілів, відстань і напрямок стрільби, взаємне положення зброї та перешкод та інші істотні параметри події [5].

Окрім цього, в межах даного дослідження неможливо оминути таку важливу СРД, як допит, який справедливо вважається однією з найбільш складних і трудомістких форм пізнавальної діяльності слідчого. Це зумовлено тим, що допитувана особа внаслідок об'єктивних і суб'єктивних чинників може неповно, спотворено або вибірково сприймати події, що мають значення для кримінального провадження, а відтак — неточно або неправдиво відтворювати їх у своїх показаннях. Окрім того, підозрювані, обвинувачені, а також їхні близькі родичі, як правило, не зацікавлені у повному та всебічному з'ясуванні обставин кримінального правопорушення, що неминуче впливає на достовірність наданих ними свідчень.

Для досягнення тактичної ефективності допиту та отримання процесуально значущих результатів особа, яка його проводить, повинна володіти знаннями закономірностей мислення, логіки, психологічних механізмів сприйняття й відтворення інформації, а також тактичними прийомами допиту, розробленими криміналістичною наукою.

У межах тактики допиту застосовується система різноманітних за функціональним призначенням запитань, зокрема: доповнювальні, спрямовані на уточнення та заповнення прогалин у вже отриманих

показаннях; нагадувальні, які активізують пам'ять допитуваного, викликають асоціативні зв'язки та сприяють відтворенню фактів, що мають доказове значення; уточнювальні, що використовуються для деталізації та конкретизації повідомлених відомостей; викривальні, метою яких є виявлення та фіксація неправдивих або суперечливих показань; контрольні, призначені для перевірки достовірності отриманої інформації або створення умов для такої перевірки [6, с. 362].

На наш погляд, саме на цьому етапі досудового розслідування практика Європейського суду з прав людини може відігравати суттєву роль у формуванні належної тактики проведення допиту. У рішеннях ЄСПЛ міститься авторитетне тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року з урахуванням конкретних фактичних обставин справ, яке здійснюється Судом шляхом еволютивного тлумачення її норм та протоколів.

При цьому ЄСПЛ не обмежується констатацією самого факту порушення або дотримання вимог Конвенції, а детально визначає, які саме дії чи бездіяльність представників органів державної влади, у тому числі правоохоронних органів, призвели або не призвели до порушення відповідних конвенційних стандартів, а також розмежовує такі дії з огляду на кожну окрему статтю Конвенції та її протоколи. Володіння зазначеними правовими позиціями ЄСПЛ дозволяє слідчому завчасно враховувати потенційні процесуальні ризики та застосовувати їх у подальшій тактиці проведення допиту з метою забезпечення законності, дотримання прав людини та допустимості отриманих доказів у судовому провадженні.

У контексті формування належної тактики проведення допиту з урахуванням стандартів Європейського суду з прав людини показовим є рішення у справі «Яґер проти Нідерландів» від 14 березня 2000 року (заява № 39195/98). У цій справі заявник стверджував про порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю допитів і застосуванням до

нього так званої «Zaanse verhoormethode», що полягала у психологічному впливі шляхом конфронтації фотографій тіла загиблої особи з фотографіями членів його сім'ї — дружини та дітей.

Як убачається з матеріалів справи, підозрюваного допитували протягом тривалого часу, зокрема у вихідні дні, за умов фізичної та психологічної напруги, при цьому члени групи допиту розташовувалися на незначній відстані від нього. Окремо зазначено, що в сусідньому приміщенні за перебігом допиту спостерігав спеціаліст із комунікації та розробник відповідної методики, який звертав увагу працівників поліції на певні комунікативні сигнали. Під час допиту використовувався фотоматеріал, у якому зображення членів родини підозрюваного були розміщені навколо фотографії жертви, що посилювало психологічний тиск на допитуваного [4].

Національні суди Нідерландів дійшли висновку, що застосування сімейних фотографій у такому контексті не відповідало вимогам справедливого судового розгляду. Водночас, з огляду на виняткову тяжкість інкримінованого діяння, суди визнали, що зазначені порушення самі по собі або у зв'язку з обставинами проведення допитів не зумовлюють автоматичної неприйнятності обвинувачення [4]. ЄСПЛ, у свою чергу, зазначив, що національні суди встановили факт суперечності застосованого способу допиту забороні чинення тиску на підозрюваних, передбаченій КПК Нідерландів, однак обвинувальний вирок не ґрунтувався на будь-яких заявах, зроблених заявником під час таких допитів [4].

Відповідно до положень КПК України, протокол є основним процесуальним засобом фіксації результатів СРД на досудовому етапі кримінального провадження та має складатися з дотриманням вимог, визначених ст. 104 та 236 КПК України. До протоколу можуть додаватися додатки у вигляді фототаблиць, схем, письмових пояснень спеціалістів, аудіо- та відеозаписів процесуальної дії, що регламентується ст. 105 та 106

КПК України. Безпосереднє складання таких додатків під час проведення обшуку передбачене ч. 7 ст. 236 КПК України, а згідно з ч. 10 ст. 236 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді підлягає обов'язковій фіксації за допомогою технічних засобів аудіо- та відеозапису [2].

Оскільки практика ЄСПЛ у межах даного дослідження розглядається як джерело права, що містить важливі кримінально-процесуальні та криміналістичні орієнтири для діяльності слідчого, доцільним є аналіз окремих рішень Суду, здатних сприяти формуванню належної тактики проведення обшуку. У цьому аспекті заслуговує на увагу рішення ЄСПЛ у справі «Багієва проти України» (заява № 41085/05) від 28 липня 2016 року.

Як убачається з матеріалів справи, 7 березня 2005 року працівники органів внутрішніх справ, затримавши особу Б. за вчинення адміністративного правопорушення, виявили ознаки підроблення посвідчення водія, яке, відповідно до даних автоматизованої бази МВС України, належало іншій особі. Наступного дня щодо Б. було порушено кримінальну справу за підозрою у підробленні документів за попередньою змовою групою осіб (КПК України 1960 року). У ході негласної фіксації телефонних розмов між Б. та його колишньою дружиною (заявницею) було встановлено, що документи, пов'язані з посвідченням водія та навчанням в автошколі, могли зберігатися у квартирі заявниці, що згодом було відображено в протоколі від 31 жовтня 2005 року.

11 березня 2005 року слідчий отримав постанову про дозвіл на проведення обшуку в житлі заявниці з метою відшукання та вилучення підроблених документів, а також засобів і знарядь для їх виготовлення. За твердженням слідчого, під час прибуття за місцем проживання заявниці вона була відсутня, про що він повідомив її телефоном; водночас заявниця заперечувала факт такого повідомлення. Повернувшись 14 березня 2005 року до квартири, заявниця виявила пошкоджені та опечатані двері, безлад

у приміщенні, а також відсутність окремих речей, які не були зазначені в переліку вилученого майна [7].

Оцінюючи обставини справи, ЄСПЛ зазначив, що національний суд, надаючи дозвіл на обшук, використав узагальнені формулювання, зокрема «підроблені документи» та «засоби і знаряддя для підроблення документів», не конкретизувавши їх змісту, хоча така можливість існувала з урахуванням предмета доказування у кримінальному провадженні. За таких умов Суд дійшов висновку, що попередній судовий дозвіл на обшук, з огляду на його абстрактний характер, не забезпечив належних гарантій проти можливого зловживання владою під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії [7].

Отже, практика ЄСПЛ засвідчує, що тактика проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту та обшуку, має ґрунтуватися на недопущенні психологічного чи іншого тиску на учасників кримінального провадження, чіткому дотриманні процесуальних гарантій та належній фіксації результатів таких дій. Використання тактичних прийомів, які можуть розцінюватися як принизливі або непропорційні, а також формальне надання дозволів на обшук із надмірно узагальненими формулюваннями суперечать стандартам Конвенції та створюють ризик визнання порушень прав людини. Урахування правових позицій ЄСПЛ у діяльності слідчого сприяє забезпеченню законності, підвищенню якості досудового розслідування та допустимості здобутих доказів у судовому провадженні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило встановити, що тактика проведення СРД є складним комплексом організаційно-тактичних заходів, який передбачає планування, взаємодію учасників процесу, правильне застосування процесуальних норм та дотримання прав людини. З'ясовано, що ефективне проведення таких дій, зокрема допиту, обшуку та огляду місця події,

потребує врахування психологічних, логічних і криміналістичних аспектів, а також інтеграції практики ЄСПЛ для забезпечення допустимості доказів та законності процесу. Досліджено, що застосування практики ЄСПЛ дозволяє виявляти недоліки у проведенні слідчих дій, визначати ризики порушення прав підозрюваних, потерпілих та свідків, а також сприяє формуванню більш об'єктивного і прозорого розслідування. Визначено, що правильне документування слідчих дій, використання протоколів та додатків (фототаблиці, схеми, аудіо- та відеозаписи) відіграє ключову роль у забезпеченні доказової бази на судовому етапі. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі впливу міжнародних стандартів і практики ЄСПЛ на тактичні прийоми слідчих, розробці методичних рекомендацій для інтеграції цих стандартів у практику правоохоронних органів, а також у дослідженні застосування сучасних технологій для підвищення ефективності та законності проведення слідчих дій. Реалізація цих перспектив дозволить не лише підвищити якість досудового розслідування, а й сприятиме зміцненню довіри до системи правосуддя та дотриманню прав людини на всіх етапах кримінального процесу.

Література

1. Гвоздюк В. В. Врахування практики Європейського суду з прав людини під час проведення огляду місця події. *Вісник Луганського державного університету імені Е. О. Дідоренка.* 2021. Т. 2 (94). С. 107–119.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 10.12.2025).

3. Організація роботи слідчо-оперативної групи : навч. посіб. Л. Д. Удалова, Ю. В. Сухомлин, А. С. Симчук, М. Й. Кулик, В. В. Зарубей]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 504 с

4. Case of Kaya v. Turkey (Application no. 22729/93): Judgment European Court of Human Rights, 19 February 1998. URL: http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58138& filename=001-58138.pd (дата звернення: 10.12.2025).

5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14 (дата звернення: 10.12.2025).

6. Маркусь В. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.

7. Справа «Багієва проти України» (заява № 41085/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 28 лип. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b65#Text. (дата звернення: 10.12.2025).

References

1. Hvozdiuk V. V. Vrakhuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav lyudyny pid chas provedennia ohliadu mistsia podii [Consideration of the practice of the European Court of Human Rights during the inspection of the crime scene]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu imeni E. O. Didorenka*. 2021. T. 2 (94). S. 107–119 [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 [in Ukrainian].

3. Orhanizatsiia roboty slidcho-operatyvnoi hrupy [Organization of the work of the investigative-operational group]: navch. posib. / [L. D. Udalova, Yu. V. Sukhomlyn, A. S. Symchuk, M. Y. Kulyk, V. V. Zarubei]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2020. 504 s. [in Ukrainian].

4. Case of Kaya v. Turkey (Application no. 22729/93): Judgment European Court of Human Rights, 19 February 1998. URL: http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58138&filename=001-58138.pdf

5. Pro zatverdzhennia Instruktsii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidgotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [On approval of the Instruction on the appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific-methodical recommendations on preparation and appointment of forensic examinations and expert research]: Nakaz Ministerstva iustytsii Ukrainy vid 8 zhovt. 1998 r. № 53/5. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14 [in Ukrainian].

6. Markus V. O. Kryminalistyka [Criminalistics]: navch. posib. Kyiv: Kondor, 2007. 558 s. [in Ukrainian].

7. Sprawa «Bahiieva proty Ukrainy» (zaiava № 41085/05): rishennia Yevropeiskoho sudu z prav lyudyny vid 28 lip. 2016 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b65#Text